

ԿՐԹՈՒ ԹՅԱՆ ԳԵՐԱԶԱՆՑՈՒ ԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԾՐԱԳԻՐ

ԱՐԱՐԱՏՅԱՆ ԲԱԿԱԼ ԱԿՐԻԱՏԻ ՈՒ ՍՈՒ ՑԻՉՆԵՐԻ
ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՎ ՀԱՎԱՍՏԱԳՐՄԱՆ ԾՐԱԳԻՐ

ՓՈՐՁԱՌՈՒ ԹՅԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒ ԹՅՈՒՆ

ԹԵՄԱ

**Հաղորդակցման դերը կրտսեր
դպրոցականի անձի զարգացման
գործընթացում**

Մասնակից՝ Ռուզաննա Վարդանյան
Դպրոց՝ Վաղաշենի միջնակարգ դպրոց
Մենտոր՝ Ծուռանիկ Մխիթարյան

ԵՐԵՎԱՆ 2021

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒ ԹՅՈՒՆ

Նախաբան	
3	
1. Գրական ակնարկ. Հաղորդակցումը կրտսեր դպրոցական տարիքում	5
1.1 Հաղորդակցման առանձնահատկությունները կրտսեր դպրոցական տարիքում	5
1.2 Կրտսեր դպրոցականի տարիքային առանձնահատկությունները. Անձի զարգացումը կրտսեր դպրոցական տարիքում	11
1.3 Կրտսեր դպրոցականի հաղորդակցման հմտությունների և կարողությունների ձևավորումը ուսումնական գործընթացում	18
2. Գործնական համառոտ	23
2.1 Կիրառվող մեթոդներ	23
2.2 Դասապլան 1.....	25
2.3 Դասապլան 2.....	26
Ամփոփում	27
Օգտագործված գրականություն գանկ	29

ՆԱԽԱԲԱՆ

Մեր ժամանակներում մեծ ուշադրության է արժանանում կրտսեր դպրոցական տարիքը, քանզի այն համարվում է ուսումնական գործունեության առավել պատասխանատու փուլ: Կրտսեր դպրոցական տարիքում առաջատար է դառնում նոր գիտելիքների, ունակությունների և հմտությունների ձեռք բերումը, ինտենսիվորեն զարգանում և փոխվում են ճանաչողական գործընթացները, հատկապես մտածողությունը և հաղորդակցման (հնարավորությունները) հմտությունները:

Կրտսեր դպրոցական տարիքում ձևավորվում են կայուն պահանջմունքներ ու հետաքրքրություններ, համարժեք ինքնագնահատական, զարգանում են ինքնավերահսկողության ու ինքնակարգավորման հմտություններ, իր և այլոց նկատմամբ քննադատական վերաբերմունք:

Կրտսեր դպրոցական տարիքը հանդես է գալիս որպես երեխայի հոգեկան գործընթացների զարգացման սենզիտիվ շրջան: Այս տարիքում երեխայի մոտ առավել ապես զարգանում են շփումը և հաղորդակցումը: Կրտսեր դպրոցականների հաղորդակցումը չափազանց հրատապ խնդիր է, քանի որ հաղորդակցման հմտությունների և կարողությունների ձևավորման աստիճանը ազդում է ոչ միայն երեխաների կրթության արդյունավետության վրա, այլ նաև նրանց սոցիալականացման և անձի ամբողջական զարգացման վրա: Հաղորդակցումը ձևավորվում և բարելավվում է սովորողների շփման գործընթացում, ինչպես դասերի ժամանակ, այնպես էլ դասերից դուրս իրականացվող գործունեության մեջ: Հաղորդակցման ազդեցությունը կրտսեր դպրոցականի ձևավորման և զարգացման գործընթացում և հաղորդակցման մակարդակը կրտսեր դպրոցականների մոտ ոչ բավարար է հետազոտված: Դրա համար անհրաժեշտություն է առաջանում հետազոտել ոչ միայն հիմնական չափանիշները, այլ նաև հաղորդակցման դերը կրտսեր դպրոցականի անձի զարգացման գործում առկատեսանելի մակարդակները:

Յե տազոտական աշխատանքի **նպատակն է՝** մասնագիտական գրականության միջոցով ուսումնասիրել հաղորդակցման դերը կրտսեր դպրոցական անձի ձևավորման գործընթացում:

Նպատակի իրականացման համար առաջ են քաշվել հետևյալ **խնդիրները.**

- մասնագիտական գրականության միջոցով ուսումնասիրել կրտսեր դպրոցական տարիքի առանձնահատկությունները
- ուսումնասիրել կրտսեր դպրոցականների հաղորդակցման ազդեցությունը անձի զարգացման գործում
- ուսումնասիրել հաղորդակցման հմտությունները և կարողությունները կրտսեր դպրոցականների մոտ ուսումնադաստիարակչական գործընթացում:
- ուսումնասիրել կրտսեր դպրոցականների հասակակիցների հետ շփման առանձնահատկությունները:

Յե տազոտության օբյեկտը կրտսեր դպրոցական տարիքի երեխան է:

Յե տազոտության առարկան հաղորդակցման ազդեցությունը կրտսեր դպրոցական տարիքի երեխայի ձևավորման գործընթացի ուսումնասիրությունն է:

Յաղորդակցման սյուբեկտները մարդիկ են: Յաղորդակցում կարող է տեղի ունենալ առնվազն երկու և ավելի մարդկանց միջև: Յաղորդակցվում են առանձին մարդիկ՝ սյուբեկտները, իսկ այդ հաղորդակցության բնույթը կախված է այն բանից, թե ինչպիսի հարաբերություն գոյություն ունի նրանց միջև:

Յաղորդակցման միջոցները կարող են լինել խոսքային «վերբալ՝ բանավոր կամ գրավոր» և ոչ խոսքային «ոչ վերբալ»: Բնականաբար, հաղորդակցման ընթացքում, իր դերով և նշանակությամբ, առանձնանում է խոսքային միջոցը, որովհետև վերջինս բնորոշ է միայն մարդկանց և, բացի դրանից, հանդես է գալիս որպես ամենաուժեղ գրգռիչ: Յաղորդակցվողների պահանջմունքները, շարժառիթներն ու նպատակները հաղորդակցման գործընթացի անհրաժեշտ տարերն են: Յաղորդակցվելը մարդկանց հիմնական պահանջմունքներից է, որի իրականացումը կապված է նրանց մոտիվների, շահերի ու հետաքրքրությունների հետ: Յուրաքանչյուր հաղորդակցական

գործունեությունն հետապնդում է որոշակի նպատակ և կոչված է լուծելու մարդկանց հուզող խնդիրները, բավարարելու նրանց գոյաբանական, հոգևոր ու նյութական պահանջմունքները:

1. ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ. ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒՄԸ ԿՐՏՍԵՐ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՏԱՐԻՔՈՒՄ

1.1 Հաղորդակցման առանձնահատկությունները կրտսեր դարոցական տարիքում

Առօրյա կյանքում, տանը, աշխատավայրում, փողոցում, մենք անընդհատ գտնվում ենք հաղորդակցման իրավիճակներում, որտեղ շփվում ենք ծանոթ և անծանոթ մարդկանց հետ: Հաղորդակցման յուրաքանչյուր իրավիճակ մարդուց պահանջում է որոշակի լարվածություն, որպեսզի նա պահպանի մի շարք նորմեր և կանոններ, իրականացնի հաղորդակցման նպատակը և կառավարի հարաբերությունները [5, էջ 286]:

Հաղորդակցումը բարդ գործընթաց է, որն ունի իր կառուցվածքը, բաղադրատարրերը, մեխանիզմները գործընթացային փուլերը և կողմերը: Հաղորդակցման գործընթացի կառուցվածքային տարրերն են՝

- հաղորդակցության սյուրբեկտները,
- հաղորդակցման միջոցները,
- հաղորդակցվողների պահանջմունքները, շարժառիթները և նպատակները,
- հաղորդակցման ընթացքում փոխներգործության ու փոխազդեցության, ընկալման ու փոխըմբռնման մեխանիզմները,
- հաղորդակցման արդյունքները [5, էջ 296]:

Ըստ Վ.Մյասիշչևի՝ իրականության նկատմամբ անձի հարաբերություններում գերակա է երեք ուղղությունն՝ ա) հարաբերությունն մարդկանց նկատմամբ, բ) հարաբերությունն ինքն իր նկատմամբ, գ) հարաբերությունն արտաքին աշխարհի առարկաների նկատմամբ: Այս երեք ուղղություններից անձի ձևավորման գործընթացում որոշիչ է հատկապես մարդկանց

Նկատմամբ հարաբերությունը, որովհետև անձը մարդկանց հետ ունեցած փոխհարաբերություններում ոչ միայն բավարարում է իր պահանջմունքները, այլ և կարգավորում է իր վարքը [1, էջ 169]:
Յաղոբողակցումն իրականացնում է մի շարք կարևոր գործառույթներ.

- Դրամիջոցով մենք բավարարում ենք մեր հաղորդակցվելու պահանջմունքը
- Մենք հաղորդակցվում ենք, որպեսզի պահենք և կատարելագործենք մեր ինքնաճանաչողությունը,
- Դրամիջոցով մենք կատարում ենք մեր սոցիալական պարտականությունները,
- Յաղոբողակցման միջոցով կառուցում ենք մեր փոխհարաբերությունները,
- Դրա շնորհիվ մենք կատարում ենք տեղեկատվության փոխանակում,
- Մենք հաղորդակցվում ենք, որպեսզի ազդենք ուրիշների վրա:

Յաղոբողակցությունը կարող է լինել միջանձնային և ներանձնային, ներխմբային ու միջխմբային: Միջանձնային հաղորդակցումը երկու և ավելի մարդկանց միջև տեղի ունեցող փոխհարաբերությունն է: Ներանձնային հաղորդակցումը տեղի է ունենում միևնույն անձի ներսում՝ նրա տարբեր <<ես>>-երի երկխոսության արդյունքում:

Ներխմբային հաղորդակցման դեպքում իրար հետ հաղորդակցվում են միևնույն սոցիալական, էթնիկական, մասնագիտական խմբին պատկանող մարդիկ, իսկ միջխմբային դեպքում՝ տարբեր խմբերին պատկանող անձինք: Յաղոբողակցության տիպերից են՝ ձևական/պաշտոնական/, ոչ ձևական, գործարար, մանիպուլյատիվ, գործառույթային-դերային միջանձնային, հոգևոր, տոնական, սովորական և այլն:

Յաղոբողակցման մոդելներն են՝ գծային մոդել, ֆիզիկական <<աղմուկ>>, ինտերակտիվ մոդել, ճանաչողական մոդել, համոզող մոդել և այլն:

Տեղեկատվական հաղորդակցումը մանկավարժական հաղորդակցման գերակշիռ մասն է: Դրա էությունը այն է, որ

հաղորդակցության մասնակիցները միմյանց ուղարկում են հաղորդումներ, փոխանակում տարբեր բնույթի տեղեկություններ, միմյանց միջև հաստատում կապեր ու հարաբերություններ, որոնք անմիջական կամ միջնորդավորված ազդեցություն են թողնում իրենց մտածելակերպի ու գործելակերպի վրա:

Ինտերակտիվ հաղորդակցումը գործընթաց է, որի ժամանակ հաղորդակցման մասնակիցների միջև հաստատվում են տարբեր բնույթի կապեր, փոխհարաբերություններ, քննարկվում և լուծվում են համատեղ հետաքրքրություններ կայացնող խնդիրներ, և այդ ընթացքում մասնակիցներն ազդում են մեկը մյուսի գործողությունների ու վարքագծի վրա:

Պերցեպտիվ/ընկալման/ հաղորդակցման ընթացքում մարդիկ ոչ միայն շփվում, փոխգործում և փոխանակում են տեղեկություններ, այլև ուսումնասիրում, ընկալում և գնահատում են միմյանց և մեկնաբանում բացատրում միմյանց վարքագծի պատճառները:

Հաղորդակցման արդյունավետության պայմաններից են մասնակիցների միմյանց հետ շփվելու, կապեր ստեղծելու ընդունակությունը, հաղորդակցական համատեղելիությունը հարմարվածությունը: Տարբեր իրավիճակներ թելադրում են վարքագծի որոշակի ոճեր, և տարբեր իրավիճակներում մարդիկ իրենց դրսևորում են տարբեր կերպ: Եթե մարդու ինքնադրսևորումը չի համապատասխանում իրավիճակին, այն դժվարացնում է հաղորդակցումը: Հաղորդակցության արդյունավետության ապահովման գործում կարևոր նշանակություն ունին հաղորդակցման ոճը: Հաղորդակցման ոճը մարդու վարքագծի անհատական կայուն ձև է, որը դրսևորվում է փոխգործունեության բոլոր պայմաններում՝ անձնական ու գործարար հարաբերություններում, սոցիալական դերերի իրականացման ընթացքում [5, էջ 296-338]:

Մարդու համար ամենօրյա շփումը այլ մարդկանց հետ անհրաժեշտ է ինտելեկտուալ և բարոյական զարգացման համար: Անձի ինտելեկտուալ և անհատական զարգացման համար շփման

տարբեր տիպեր կան՝անձնական և գործնական, ճանաչողական և նյութական, պլանավորված և նպատակային, կենսաբանական և սոցիալական, ինքնաբուխ և միջնորդված, վերբալ և ոչ վերբալ : Յաղորդակցումը մեծ նշանակություն ունի մարդու հոգեկանի ձևավորման, նրա զարգացման, ողջամիտ և կուլտուրական վարքի կայացման գործում [11, էջ 511-513]:

Ինչպես նշում է Ա.Բոդալյովը, հաղորդակցման սյուբեկտկարող էլիսել նա, ով այս կամ այն չափով գիտակցում է իր դերը հաղորդակցման մեջ, ունի մարդկանց հետ արդյունավետ հաղորդակցվելու կարողություններ ու ընդունակություններ [6, էջ 10]: Միայն ֆիզիկական ու մտավոր կարողությունները բավական չեն հաղորդակցման համար: Անհրաժեշտ է, որ երեխան ունենա հաղորդակցական պատրաստվածություն, այսինքն՝տիրապետի հաղորդակցման անհրաժեշտ կարողությունների ու հմտությունների, ունենա հաղորդակցական ունակություններ և կարողանա հաղթահարել միջանձնային հաղորդակցման խոչընդոտները:

Յաճախ երեխան, նախադպրոցական տարիքում չունենալով հաղորդակցական ունակություններ, դպրոցում պարզապես չի կարողանում ինքնադրսևվորվել: Այս տեսանկյունից հաղորդակցական ակտիվության խթանման գործընթացում կարևոր նշանակություն ունի հաղորդակցական խոչընդոտների հաղթահարումը: Մանկավարժական հաղորդակցման մեջ արգելակման հիմնական պատճառն ինքնավստահության պակասն է, որը հաղորդակցման կարողություններին ու հմտություններին ոչ բավարար տիրապետման հետևանք է: Արգելակման հաջորդ հիմնական պատճառներից է գնահատականի՝ թվանշանի գործոնը: Տեղին է նշել, որ հաճախ գնահատականը անդրադառնում է նաև երեխային երբևէ նտանենական միջանձնային փոխհարաբերությունների վրա:

Մնացած խոչընդոտները պայմանավորված են հաղորդակցիցների՝մանկավարժի և համարասարանցիներին հետ ունեցած փոխհարաբերություններով, թե որքանով են բավարարվում երեխայի հետաքրքրությունները, զարգանում է հաղորդակցման պահանջմունքները: Այստեղ կարևոր

նշանակություն ունեն մանկավարժի հաղորդակցական պատրաստվածությունն ու գործիմացությունը:

Հաղորդակցումը պետք է կապված լինի երեխաների հետաքրքրությունների, հակումների, հնարավորությունների հետ: Միայն երեխայի հետաքրքրություններին համապատասխան և հույզերի հետ կապված ուսումնադաստիրակչական գործընթացը կարող է հաղթահարել երեխայի ձանձրույթը և ապահովել սյուբեկտայնություն հավասար մակարդակներ բոլորի համար:

Այսպիսով, հաղորդակցական ակտիվության խթանումը պայմանավորված է միջանձնային խոչընդոտների հաղթահարմամբ, երեխայի հաղորդակցական ունակությունների ձևավորմամբ ու դրսևորմամբ:

Ինչպես նշում է Ռ.Կետելը, կարողությունները կամ ունակությունները կատարելագործում են անձի կառուցվածքի մեջ մտնող որակները: Հաղորդակցական ունակությունները նպաստում են հաղորդակցական ակտիվության դրսևորմանը և հաղորդակցական որակի կատարելագործմանը: Այդպես երեխան նաև գիտակցում է իր դերը հաղորդակցման մեջ: Ձևավորվում է հաղորդակցունակ անձ, որը տիրապետում է հաղորդակցական սկզբնական ակտիվության: Ակտիվությունն ընդհանրապես դիտարկվում է որպես անձնային որակ, որը դրսևորվում է գործունեության նկատմամբ հարաբերության`պատրաստության, ինքնուրույնության ձգտման, դրա իրականացման որակի, նպատակին հասնելու արդյունավետ ուղիների ընտրման մեջ, խոսքային ակտիվությամբ, իսկ հաղորդակցական ակտիվության աղբյուրը` հաղորդակցման պահանջմունքի մեջ:

Համաձայն Ա. Մասլոուի մշակած պահանջմունքների աստիճանակարգի, եթե չի ձևավորվում հաղորդակցման պահանջմունքը, եթե ճնշվում է ինքնադրսևորումը, և անձը չի կարողանում ինքնաբացահայտվել, ինքնաիրացվել հաղորդակցման մեջ, ապա կարող է արգելակվել անձի զարգացումը: Հաղորդակցական ակտիվության առևնը կապված է հաղորդակցման պահանջմունքի բավարարման հետ, և հաղորդակցական ակտիվության զարգացումը նպաստում է նաև հաղորդակցման պահանջմունքի փոխակերպմանը: Այսինքն`

հաղորդակցական ակտիվությունը դառնում է ներքին հոգեվիճակ, գործունեության դրդապատճառ և անձնային որակ [1, էջ 171-174]:

Յասակակիցների հետ հաղորդակցումը երեխաներին տալիս է այն, ինչ սկզբունքորեն չի կարող տալ մեծահասակների հետ ասիմետրիկ հաղորդակցությունը: Պարզվում է, երբ երեխան շփվում է այլ երեխաների հետ նրանք երեխայություն, հիմարություն են անում, իրենց պահում են ոչ լուրջ, սովորական, նրանք ձեռք են բերում ինքնավարություն, անկախություն քան մեծերի հետ հաղորդակցման ժամանակ: Սակայն անհրաժեշտ է իդեալականացնել երեխաների հաղորդակցությունը և չափազանցնել մանկական հաղորդակցման գերակայությունը մեծերի հետ շփումից: Յասակակիցների հետ շփումը հանդիսանում է հիմք հետագայում մեծերի հետ հաղորդակցման համար [15, էջ 80-83]:

Ուսուցչի հետ կրտսեր դպրոցականների հաղորդակցման միջոցով կազմակերպվում է դպրոցում երեխաների ուսումնական և արտադասարանական գործունեությունը: Ուսուցչի հետ հաղորդակցումը տեղի է ունենում այնպիսի դրդապատճառների հիման վրա, ինչպիսիք են գործնական (որտեղ իրականացվում են կողմերի իրավունքները և պարտականությունները) և անձնական (որտեղ իրականացվում է հաղորդակցման գործընթացը): Առաջին դասարանցիների և ուսուցչի հաղորդակցումը տեղի է ունենում գերիշխող դրական վերաբերմունքի ֆոնի վրա: Առաջին դասարանցիների մեծամասնությունը դրական է վերաբերվում ուսուցչին և անվերապահորեն ճանաչում է ուսուցչի հեղինակությունը: Ուսուցչի հետ հաղորդակցումը մեծ ազդեցություն է թողնում կրտսեր դպրոցական աշակերտի վրա: Ուսուցիչը կարող է օգնել երեխային հաղթահարել խնդիրները և դժվարությունները, բայց կարող է նաև իր շփոթված ռեակցիաների շնորհիվ ավելի խորացնել խնդիրը: Կարելի է ասել, որ, եթե երեխան բարենպաստ, վստահելի հարաբերություններ ունի ուսուցչի հետ, ապա կրթության և վարքային խմբիները կլուծվեն: Եթե երեխայի և ուսուցչի միջև ի սկզբանե ձևավորվել են բացասական

վերաբերմունք, անտիպատիա, ապա կրտսեր դպրոցական տարիքին բնորոշ տարիքային հատկանիշները կարող են դառնալ սուր, ինչը, բնականաբար, բացասաբար կանրադառնա իր անձնական զարգացման վրա: Ընդհանուր առմամբ տարրական դպրոցի ուսուցիչը, իր հեղինակության շնորհիվ, մեծ ազդեցություն ունի տարրական դպրոցական տարիքի երեխայի անհատականության ձևավորման վրա: Յատկապես եթե կրտսեր դպրոցական տարիքում մանկավարժը չի կարողանում կողմնորոշել և նպաստել նրա հաղորդակցական ունակությունների կառուցողական ինքնակազմակերպմանը, ապա հետագայում, երբ երեխան իր հետաքրքրությունները սկսում է փնտրել դպրոցից և ընտանիքից դուրս, նրա անձի զարգացումը ընթանում է տարերայնորեն, և նա դառնում է անկանխատեսելի [9 էջ 9]:

**1.2 Կրտսեր դպրոցականի տարիքային
առանձնահատկությունները. Անձի զարգացումը
կրտսեր դպրոցական տարիքում**

Ըստ Դ. Ք. Էլ կոնիսի առաջադրած անձի հոգեկան գործընթացների զարգացման տարիքային պարբերացման կրտսեր դպրոցական տարիքը ընդգրկում է 6.7-10.11 տարեկանը:

*Կրտսեր դպրոցական տարիքը անձի կայացման կարևորագույն փուլերից մեկն է, որի ընթացքում տեղի է ունենում անհոգ մանկությունից անցում այնպիսի միջրջանի, երբ անհրաժեշտություն է ծագում նոր դերեր կրել, պատասխանատու լինել, տարբեր պահանջներ իրականացնել: Այս շրջանում հակասության մեջ են մտնում երկու հիմնական դրդապատճառ՝ անհրաժեշտության և ցանկության: Մի կողմից, առաջնորդվելով անհրաժեշտության պահանջմունքով, երեխան բացահայտում է հասուն կյանքը, իսկ մյուս կողմից, դրդված լինելով ցանկության պահանջմունքով, երեխան ցուցաբերում է այնպիսի վարք, որը վերադարձնում է իրեն մանկության աշխարհ, որտեղ ամենը ապահով է, ծանոթ, իրականանալի, չկան որոշակի պարտականություններ և պահանջներ: Մի կողմից, երեխան իմպուլսիվ է, անհանգիստ, ունի ոչ կայուն ուղարկություն, իսկ մյուս կողմից, քանի որ նրա մոտ արդեն ձևավորվում է պահանջմունքների նոր մակարդակ, նասկսում է գործել, առաջնորդվելով որոշակի նպատակներով, արժեքներով, զգացմունքներով: Կրտսեր դպրոցականի զարգացման ընթացքում հստակ երևում են զարգացման որակական փոփոխություններ: Երեխայի հոգեկան զարգացման կենտրոնում է հայտնվում *կամածի նույնիսկ անձնավորումը* /պլանավորում, գործողությունների զարգացման ծրագիր, վերահսկողության իրականացում/: Այս տարիքի երեխայի զարգացման հիմնական բնութագրերից է այն, որ թեև կտրուկ փոխվում է գործունեության հիմնական ձևը, դեռևս պահպանվում է *խաղալու պահանջմունքը*: Այդ իսկ պատճառով դպրոցական կյանքի սկզբնական շրջանում չափազանց կարևոր է ուսումնական գործընթացում խաղային էլեմենտների առկայությունը, ինչը մեծացնում է երեխայի հետաքրքրությունը ուսման հանդեպ: Մեծ է նաև *շարժվելու պահանջմունքը*, հետևաբար, ուսուցիչը*

ուսումնական գործընթացը կազմակերպելիս պետք է կիրառի շարժողական խաղեր, որոնք նպաստում են երեխայի ու շադրոնթյան զարգացմանը, կենտրանանալու կարողությանը: Ուսուցիչը նաև կարող է հմտորեն կազմակերպել երեխաների հանգիստը՝ ներառելով խաղեր և շարժողական վարժողություններ, որոնց ընթացքում երեխան լիցքաթափվում է և կարողանում արդյունավետ շարունակել ուսումը: Կրտսեր դպրոցականի համար նաև չափազանց կարևոր է նոր տպավորություններ ստանալ ու պահանջը, որի հիման վրա ձևավորվում են գիտելիքներ, կարողություններ և հմտություններ ձեռք բերելու պահանջը: Այս պահանջը առաջնորդում է երեխայի զարգանալու, դրդապատճառների նոր համակարգ ձևավորելու ընթացքը: Ողջ համակարգում կարևոր դեր են խաղում սոցիալական դրդապատճառների ձևավորումը, որը ի հայտ է գալիս 2-3 դասարաններում: Աշակերտի համար կարևորվում են ուսուցչի գովասանքը, գնահատականը, ավելի ու շահասակիցների կարծիքը իր անձի վերաբերյալ: Այս ամենը նպաստում է երեխայի կողմից սոցիալական իր նոր դերերի գիտակցմանը, իր Ես-ի ինքնահաստատմանը: Երեխայի դրդապատճառների առաջացման, հետաքրքրության պահպանման, Ես-ի ինքնահաստատման գործընթացում չափազանց կարևորվում է ուսուցչի դերը:

Կրտսեր դպրոցականի մոտ առաջնային են նաև բարոյական դրդապատճառների ձևավորումը, ինչում կարևոր դեր են խաղում իդեալների ձևավորումը, որոնք կրում են շատ հստակ բնույթ /հիմնականում տարբեր գրքային կամ հեռուստատեսային հերոսներ/, փոփոխական են և ազդում են իրենց արտաքին կողմերով: Կրտսեր դպրոցի առաջին տարիներին ուսուցիչը երեխայի համար միակ և անկոտրում հեղինակությունն է: Աշակերտի շփումը հիմնականում ուղղված է նրան, համադասարանցիներին նա ընդունում է ուսուցչի միջոցով, արժևորում է այն համադասարանցիներին, ում գնահատում է ուսուցիչը: Այդ պատճառով, ուսուցիչը որպես հեղինակություն կարող է ուղղորդել երեխայի հասարակական շփումները: Յետզիտե մեծանում է հասակակիցների հետ

շփվելու պահանջը, որի բավարարման ընթացքում երեխան սկսում է հասկանալ առկա կանոնները, միջանձնային շփման նրբությունները: Ուսումնական գործունեությունը փոխում է երեխայի *զգացմունքներ* բովանդակությունը, նրանք դառնում են ավելի գիտակցված և զսպված:

Ուսումնական գործունեության համար կարևորիմացական գործընթացներից է *հիշողությունը*: Աշակերտին անհրաժեշտ է մտապահել մեծ քանակությամբ ինֆորմացիա և վերարտադրել այն: Չտիրապետելով հատուկ հմտությունների, երեխան հիշում է մեխանիկորեն, սակայն մեծ քանակի նյութի մտապահման դեպքում դա հետզհետե դժվարանում է: Ուսուցիչը օգնում է երեխային կիրառել մտապահման որոշակի հմտություններ՝ իմաստավորված մտապահում /իմաստային տարրերի բաժանում, իմաստային խմբավորում, համեմատություն և այլ/ և վերարտադրման հնարներ: Երեխան սկզբնական փուլում դժվարանում է մտապահվող նյութի մեջ իմաստային տարրեր առանձնացնել, ինչը անհրաժեշտ է հմտացնել սկսած տարբեր նկարների և փոքր տեքստերի մտապահման գործընթացից:

Ուսումնական գործընթացը, գիտելիքների, հմտությունների, կարողությունների ձեռքբերումը ենթադրում է աշակերտի ինքնակառավարում, ինչը հնարավոր է իրականացնել լավ զարգացած *կամածին ու շարժողական* դեպքում: Ուսման սկզբնական շրջանում երեխային գրավում է երևույթների միայն արտաքին կողմը, իսկ ուսուցչի դերը կայանում է նրանում, որ պարբերաբար սովորեցնի դիտողականությանը, երևույթների էության ըմբռնմանը, հասկացմանը և այլն [2, էջ 35]: Նպատակահարմար է, օրինակ, խնդրել երեխային ստուգել իր ընկերոջ կամ իր գրածը, համեմատել սկզբնական նյութի հետ, գննել և մտապահել առարկաների կարևոր բնութագրերը և այլն: Ուսումնական գործունեության ընթացքում մեծահասակների օգնությամբ երեխայի մոտ զարգանում են ուշադրության բաշխումը և տեղափոխելիությունը:

Այս տարիքում առաջնային պլան է մղվում *մտածողական* զարգացումը: Այն դառնում է առավել

տրամաբանական, ինքնուրույն, ճկուն: Առաջին տարիներին այն դեռևս պատկերավոր բնույթ է կրում, սակայն ուսումնական գործունեությանը ստիմուլացնում է վերացական մտածողության զարգացումը, երբ հստակ արտաքին առարկաների հետ գործունենալուց երեխան անցում է մտավոր պլանում գործողությանունների կատարմանը: Կարևոր դեր են խաղում գիտական հասկացությանների ձևավորումը, որն ընթանում է ֆունկցիոնալ հատկանիշների առանձնացումից մինչև էական հատկանիշների առանձնացումը: Գիտական հասկացությանների ձևավորման գործընթացում զարգանում են երեխայի մտածողության բոլոր գործընթացները:

Կրտսեր դպրոցական տարիքում ինտենսիվ զարգանում և հարստանում է երեխայի *խոսքը*: Ուսուցիչը կարող է օժանդակել այս գործընթացին՝ ապահովելով հարուստ խոսքային միջավայր /գրքերի ընթերցում, ֆիլմերի դիտում, խոսքի ունկնդրում/; ստեղծելով դասաժամերին արտահայտվելու և շփվելու հնարավորություններ; ձևավորելով բավարար բառապաշար; ձևավորելով գեղեցիկ խոսք օգտագործելու պահանջմունք և այլ: Այս տարիքում նաև ձևավորվում է գրավոր խոսքը, որը բավականաչափ ծանր, երկարատև և կամային ճիգեր պահանջող գործունեություն է:

Կրտսեր դպրոցականի կյանքում վերոհիշյալ փոփոխություններից բացի հարկ է նաև նշել, որ երեխայի կրտսեր դպրոցական տարիքին անցումը ընթանում է ճգնաժամային իրավիճակներով, որը կոչվում է 7 տարեկանի ճգնաժամ:

Ա. Ն. Լեոնտևը 7 տարեկանի ճգնաժամը բացատրում է նոր առաջատար գործունեությանը և դրանով պայմանավորված նոր սոցիալական հարաբերություններին անցնելու վաղաժամ կամ ուշացած լինելու հանգամանքով, եթե երեխան ժամանակին անցնում է գործունեության նոր տեսակին, այսինքն հոգեբանորեն պատրաստ է լինում նոր գործունեությանը, ճգնաժամն ի հայտ է գալիս [4. Էջ 43]:

Այսպիսով, կարելի է փաստել, որ կրտսեր դպրոցական տարիքում երեխաները ունենում են հետևյալ ձեռքբերումները՝

- իմացական ու նոր տի գարգացում,
- աֆեկտիվ-պահանջմունքային նոր մակարդակի ձևավորում, ինչը թույլ է տալիս գործել ոչ թե անմիջականորեն, այլ առաջնորդվելով հստակ գիտակցված նպատակներով, բարոյական նորմերով և արժեքներով;
- հարաբերականորեն կայուն վարքաձևերի ձևավորում
- երեխայի սոցիալական ուղղվածության գարգացում:

Դպրոցական տարիքին անցումը կապված է երեխայի գործունեության, հաղորդակցման և այլ որոշակի փոփոխությունների հետ: Առաջատար գործունեությունն է դառնում ուսումը, կյանքը փոխվում է, նոր պատասխանատվություններն առաջանում, հասակակիցների հետ նոր հարաբերությունների հաստատում: Դպրոցը պետք է ներառի իր աշակերտներին ողջամտորեն կազմակերպված, նրանց համար արդյունավետ աշխատանք, որի կարևորությունը անհատի անձնական հատկությունների ձեւավորման մեջ անհամեմատելի է: Կրտսեր դպրոցական տարիքը ստեղծում է մեծ հնարավորություններ անձի բարոյական որակների և դրական գծերի ձևավորման համար: Բարոյական վարքի հիմքը դրվում է դպրոցում կրտսեր դպրոցական տարիքում [13. էջ 111]:

Երեխայի դպրոց ընդունվելու փաստը հատկանշվում է իմացական գործընթացների գարգացման նոր մակարդակի անցմամբ անձնային աճի համար բարենպաստ նոր պայմանների ստեղծմամբ: Այդ տարիքում անձնավորության գարգացման վրա ազդում են ոչ միայն ուսումնական, այլ և գործունեության մյուս տեսակները՝ խաղը, հաղորդակցումը և աշխատանքը: Ուսումնառության գործընթացում ուսումնական և գործունեության մյուս տեսակների միջոցով աստիճանաբար ձևավորվում են կրտսեր դպրոցականի անձնային որակները, որոնք շարունակում են գարգանալ նաև հետագայում:

Կրտսեր դպրոցական տարիքին բնորոշ է անսահման վստահությունը մեծահասակների նկատմամբ, հատկապես ուսուցիչների: Այս տարիքի երեխաներն ամբողջությամբ ընդունում են մեծահասակի հեղինակությունը և անվերապահորեն հավատում նրա գնահատականին: Կրտսեր

դպրոցականները համեմատաբար լսող են, կատարող, և դա դրսևորվում է ինչպես վարքում, այնպես էլ ուսումնառության գործընթացում: Նրանք ընդունում են այն ամենը, ինչը նրանց սովորեցնում են: Երեխաները մեծ հետաքրքրությամբ ու հաճույքով տիրապետում են նոր գիտելիքների, կարողությունների և հմտությունների: Կրտսեր դպրոցականների ուսումնական հաջողությունների կարևոր աղբյուրը նմանակման կարողությունն է: Նրանք գրեթե նույնությամբ, երբեմն առանց հասկանալու կրկնում են ուսուցչի դասողությունները, բերված օրինակները և այլն: Այս տարիքի երեխաները առանձնապես հակված չեն մտածելու դժվարությունների և բարդությունների մասին: Ուստի կարևոր է նրանց կողմից հաջողության հասնելու գիտակցված նպատակադրումը և դրան հասնելու համար վարքի կամային կարգավորումը: Այս տարիքից աշակերտների մեջ սկսում է դրսևորվել կարևոր որակ՝ պարտքի գիտակցված զգացումը, որը դեռևս բավականաչափ կայուն չէ: Եթե քիչ են խրախուսվում երեխաի հաջողությունները և ավելի շատ պատժում են նրան անհաջողությունների համար, ապա նրա մեջ ձևավորվում և ամրապնդվում է անհաջողություններից խուսափելու դրդապատճառը: Իսկ հակառակ դեպքում ձևավորվում է հաջողությունների հասնելու դրդապատճառը:

Չետագոտությունները ցույց են տալիս, որ կրտսեր դպրոցականի պատկերացումներն «ինքն իր մասին» սերտորեն կապված են սեփական անձի նկատմամբ վերաբերմունքի, այսինքն՝ ինքնագնահատականի հետ: Այս տարիքում երևան են գալիս տարբեր տիպի ինքնագնահատականներ, որոնք կարող են համարժեք՝ բարձր և ցածր լինել: Ադեկվատ/համարժեք/ ինքնագնահատականով երեխաներն ակտիվ են, աշխույժ, հաղոդակցվող, առանձնանում են հումորի սուր զգացումով և այլն: Նրանք կարողանում են վերլուծել սեփական արարքները, առանձնացնել գործողության դրդապատճառը, մտածել իրենց մասին: Ցածր ինքնագնահատական ունեցող երեխաները ներամփոփ են: Նրանք կենտրոնանում են սեփական թուլությունների վրա: Նրանց բնականոն զարգացմանը

խանգարում են բարձր ինքնաքննադատությունը և անվստահությունը: Բարձր ինքնագնահատականով երեխաները գերազնահատում են իրենց հնարավորությունները, գործունեության արդյունքները և անձնային որակները: Նրանք ընտրում են այնպիսի առաջադրանքներ, որոնք իրենց ուժերից վեր են:

Կրտսեր դպրոցականի կայուն ինքնագնահատականով ձևավորվում է նրա հավակնությունների մակարդակը: Ինքնագնահատականի ձևավորման գործում գերակշռում է ուսումնական գործունեությունը՝ որպես հասարակայնորեն գնահատվող երևույթ: Կրտսեր դպրոցականի ինքնագնահատականը ձևավորվում և անհրաժեշտության դեպքում շտկվում է ուսումնական գործունեության ընթացքում՝ երեխաների միջև նոր հարաբերությունների հաստատման պայմաններում: Ուսումնական գործունեության ընթացքում կրտսեր դպրոցականը պետք է ինքնուրույն նպատակներ առաջադրի և վերահսկի սեփական վարքը:

Կրտսեր դպրոցական տարիքում կատարելագործվում են երեխայի երկու կարևոր անձնային որակները՝ աշխատասիրությունը և ինքնուրույնությունը: Կրտսեր դպրոցականների ինքնուրույնությունը հարաբերակցվում է մեծերից նրանց կախվածության հետ: Այս տարիքը կարող է դառնալ բեկումնային այս կամ այն որակի ձևավորման առումով: Երեխաների մեջ ինքնուրույնությունն զարգացնելու նպատակով անհրաժեշտ է նրանց հանձնարարել գործեր, որպեսզի նրանք ինքնուրույն կատարեն դրանք: Ուսումնական գործունեության ընթացքում փոխվում է երեխաների հույզերի բնույթը, և տեղի է ունենում դրանց հետագա զարգացումը: Երեխաների հույզերի վրա ազդում են վարքի նոր կանոնների ու նորմերի յուրացումը, ուսումնական գործունեության հետ կապված պահանջների համակարգը, կամածին ու շարժողությունը և հիշողությունը: Կրտսեր դպրոցականներն ավելի հավասարակշռված են, քան նախադպրոցականներն ու դեռահասները: Նրանց հատուկ է տևական, կայուն, ուրախու աշխույժ տրամադրություն: Կրտսեր

դպրոցական տարիքում որոշ երեխաների մեջ նկատվում են բացասական աֆեկտիվ վիճակներ, որոնք կարելի է բացատրել հավանությունների մակարդակի և դրանց բավարարման հնարավորությունների միջև անհամապատասխանությամբ:

Երեխայի՝ դպրոց է հաճախելու զուգընթաց, զգալիորեն մեծանում է նրա շփման ոլորտը, փոխվում է հաղորդակցման բովանդակությունը: Հաղորդակցման բովանդակությունն առանձնանում է մեծահասակների հետ գործնական շփմամբ: Սկզբնական շրջանում երեխաներն ավելի շատ շփվում են ուսուցչի հետ: Նրա նկատմամբ հետաքրքրությունն ավելի է մեծանում, քան հասակակիցների, քանի որ նրա հեղինակությունը բարձր է: Ժամանակի հետ վիճակը փոխվում է, աստիճանաբար ուսուցիչը դառնում է ավելի քիչ հետաքրքիր, կարևոր ու հեղինակավոր: Փոխարենը մեծանում է հետաքրքրությունը հասակակիցների նկատմամբ: Հաղորդակցման բնույթի արտաքին փոփոխություններին զուգահեռ տեղի է ունենում նրա ներքին բովանդակային վերակառուցում, փոխվում են շփման թեմաները և դրդապատճառները: Եթե առաջին դասարանում ընկերոջ ընտրությունը որոշվում էր ուսուցչի գնահատականներով և ուսման հաջողություններով, ապա 2-3 դասարաններում միջանձնային հարաբերություններում աշակերտի կողմից ընտրություն է կատարվում ըստ անձնային արժանիքների և վարքի ձևերի գնահատման:

Այսպիսով՝ կրտսեր դպրոցական տարիքում դրվում է բարոյական վարքի հիմքը, յուրացվում են բարոյական նորմերը և վարքի կանոնները, ձևավորվում է անձնավորության հասարակական ուղղվածությունը: Բարոյական գիտելիքները, պատկերացումները և դատողությունները տարիքի վերջում նկատելիորեն հարստանում են, դառնում ավելի գիտակցված, բազմակողմանի ու ընդհանրացված: [3, էջ 106]:

1.3 Կրտսեր դպրոցականների հաղորդակցման հմտությունների և կարողությունների ձևավորումը ուսումնական գործընթացում

Կրտսեր դպրոցական տարիքի երեխաների հաղորդակցական հմտությունները՝ որպես սոցիալական ադապտացիայի միջոց, համարում են կրտսեր դպրոցական տարիքի երեխայի հոգեբանական առանձնահատկությունները:

Կրտսեր դպրոցական տարիքը սոցիալական վարքի ուսուցման հարմարավետ շրջանն է, տարբեր սեռի երեխաների միջև շփման մշակույթն է, հաղորդակման և խոսքային կարողությունների ձևավորումն է, սոցիալական իրավիճակների տարբերման միջոցն է:

Երեխան, դպրոց հաճախելով, առաջին հերթին իր համար քացում է նոր վայր սոցիալական տարածության մեջ, ինչպես նաև ձևավորվում է մարդկային նոր հարաբերություններ: Նրա առջև դրվում են պարտականություններ՝ կապված ուսուցման գործունեության հետ: Մեծահասակները, ուսուցիչը, անգամ կողմնակի մարդիկ շփվում են երեխայի հետ այնպես, ինչպես մեծ մարդու հետ, որը իր վրա է վերցնում սովորելու պարտականությունը: Ինչպես նշում են Դ.Բ. Էլկոնինը և Վ.Վ. Դավիդովը, երեխան տարրական դպրոցում սովորում է հատուկ հոգեբանաֆիզիկական և հոգեբանական գործողություններ, որոնք պետք է վերահսկեն թվաբանական գործողությունները, կարդալը, ֆիզկուլտուրան, նկարչությունը, գրելու աշխատանքը և ուսումնական գործունեության այլ ձևեր: Բավարար պայմանների և երեխայի մտավոր զարգացման հիման վրա տեսական գիտակցության և մտածողության զարգացման համար ստեղծվում են բավարար նախադրյալներ:[16, էջ 34. 8, էջ 85]

Երկրորդ դեպքում էլ կրտսեր դպրոցականների մոտ լավ զարգացած են ռեֆլեքսիվ կարողությունները. «Ես պարտավորեմ» մոտիվացիան գերակշռում է «Ես ուզում եմ» մոտիվացիային: Բացի հատուկ մտավոր ունակությունների տիրապետելուց՝ երեխան ուսուցչի վերահսկողությամբ սկսում է զարգացնել մարդկային գիտակցության հիմնական ձևերը (գիտությունները, արվեստը, բարոյականությունը և այլն):

Իսկ երրորդ դեպքում դպրոցը երեխայի առջև դնում է պարտականություններ՝ կապված խոսքի զարգացման հետ: Դասի ժամին դաս պատասխանելիս խոսքը պետք է լինի գրագետ, հակիրճ, արտահայտիչ և գեղեցիկ, շփման ժամանակ խոսքի կառուցումը պետք է համապատասխանի մեր սպառնալիքների, որը մեծ նշանակություն ունի հաղորդակցական կարողությունների ձևավորման համար: Երեխան պետք է իր վրա պարտականություն վերցնի իր ճիշտ խոսքի և այն ճիշտ կառուցելու համար, որպեսզի կարողանա կառուցել հարաբերություններ ուսուցիչների և հասակակիցների հետ:

Կրտսեր դպրոցականների զարգացման մեջ կարևորվում է այսպես կոչված «սոցիալական խոսքի» զարգացումը, որտեղ փորձ է կատարվում մեկ այլ մարդու հաղորդել ինչ-որ բան: Երեխաների խոսակցությունները դիտելով և լսելով՝ ժ. Պիաժեն բացահայտել է, որ սոցիալական խոսքը հակառակ է առօրյա խոսակցականին: Գիտնականը այն խոսքը, որի դեպքում մարդը խոսում է ինքն իրեն այլ մարդկանց ներկայությամբ, անվանել է կոլեկտիվ մենախոսություն: [12, էջ 65]:

Լ. Ս. Վիգոտսկին համարում էր, որ ինքնուրույն խոսքը ուղղորդում է երեխայի մտածողության զարգացմանը և գործունեությանը՝ օգնելով երեխային կատարել առաջադրանքը: [8, էջ 89] Նա ապացուցել է, որ ինքնուրույն խոսքը չի անհետանում, այլ «միանում է մտքի հետ»՝ վերածվելով արտաքին խոսքի: Երբ մտածողությունը և խոսքը ամբողջությամբ միավորվում են, պարտադիր չէ, որ երեխան մտածի բարձրաձայն, նա կարող է գործածել անձայն արտաքին խոսքը: Դա կատարվում է այն դեպքերում, երբ երեխան որոշում է իր վարքի դրսևորման սոցիալական խնդիրները, օրինակ՝ փողոց դուրս գալիս, կոնֆլիկտային իրավիճակներում, որոնք տեղի են ունենում խաղերի ժամանակ: Հետևաբար երեխայի հաղորդակցական կարողությունների ձևավորումը տեղի է ունենում լեզվի միջոցների ակտիվացման շնորհիվ: Լեզվի միջոցներով իր միտքը ազատ արտահայտելու կարողության դեպքում օգտագործվում են նախադասության տարբեր ձևեր: Երեխայի

խոսքը, ինչպես մեծահասակինը, համարվում է մարդկային գիտակցության հատուկ ձևերից և միաժամանակ նրա տեսանելի արտացոլանքը, թե ինչպես է երեխան խոսում ազատ շփման ժամանակ (պատասխանում է հարցերին, պատմում է իրեն անհանգստացնող երևույթների մասին, իրադարձությունների մասին): Կարելի է կազմել ներկայացում նրա մասին, թե ինչպես է մտածում, ընդունում և հասկանում իրեն շրջապատող մարդկանց:

Չորրորդ դեպքում էլ, հենց կրտսեր դպրոցական տարիքում կառուցվում են հարաբերություններ այլ մարդկանց հետ: Չատկապես կոլեկտիվ միջավայրում հայտնվում են վարքի յուրահատուկ դրսևորումներ: Սոցիալական հարաբերությունների երկու ոլորտ՝ «երեխան մեծահասակ է» և «երեխան փոքրահասակ է», փոխներգործում են միմյանց վրա՝ հիերարխիկ կապի միջոցով: [7 էջ 125]

Ծարունակելով հետազոտությունը երեխայի հոգեբանության այդ շրջանում՝ Վ.Ս. Մուխինան նշում է, որ «երեխա-մեծահասակ» և «երեխա-ծնողներ» ոլորտներում հայտնվում են հարաբերություններ՝ «երեխա-ուսուցիչ» հարաբերությունը: Երեխայի առջև դրված պարտականությունները, որոնք առաջադրում է ուսուցիչը, ևս ավելի ուշադրությամբ է վերաբերվում, քան ընտանիքի կողմից առաջադրված պարտականություններին, չէ՞ որ շփման առաջնային պայմաններում հնարավոր է ինքնուրույն հայտնաբերել և գնահատել վարքը: Միայն ուսուցիչն է, որ դնելով աշակերտի առջև պահանջներ՝ գնահատելով նրա վարքը, ստեղծում է երեխայի վարքի դրսևորման սոցիալականացման պայմաններ, որը բերում է սոցիալական միջավայրում ճիշտ դրսևորվելու կարողություն: Տարրական դպրոցում երեխան ընդունում է նոր պայմաններ, որոնք առաջադրված են ուսուցչի կողմից և աշակերտներն այս դեպքում փորձում են լավ կատարել պահանջները և հետևել կանոններին: Ուսուցիչը երեխայի համար դառնում է կերպար, որն ընդգծում է երեխայի հոգեբանական վիճակը ոչ միայն

դասարանում դասերի ժամին, այլ և համադասարանցիների հետ շփման ժամանակ, ինչպես նաև ընտանիքում: [10, էջ 45]

Շփումը դառնում է սոցիալական հարաբերությունների դպրոց: Երեխան անգիտակցորեն իր համար ստեղծում է շփման տարբեր ձևեր: Ինչպես նաև անգիտակցորեն նա փորձում է այդ ձևերը՝ հենվելով իր սեփական հնարավորությունների վրա: Այս ձևով հենց ընտանիքը, ուսուցիչը և գործընկերները օգնում են կրտսեր դպրոցականին, որ նա կարողանա կատարել իր առջև դրված պահանջները և ընդունի դրանք: Ե. Ե. Սապագովան նշում է, որ կրտսեր դպրոցականների ուսումնական գործունեության առանձնահատկությունները ստեղծում են հաղորդակցական կարողությունների ձևավորման համար հարմար պայմաններ: Այլ կերպ ասած ուսումնական գործունեությունը «շրջում է երեխային իր վրա», պահանջում է ռեֆլեքսիա՝ «ինչպիսին եմ եղել» և «ինչպիսին եմ դարձել» հարցերի գնահատականը: Ուսումնական գործունեությունը սկսվում է այն ժամանակ, երբ աշակերտը կարողանում է ինքնագնահատել: [14, էջ 36]

Յինգերորդ դեպքում ուսումնական գործունեության մեջ արդյունավետություն կնկատվի միայն այն դեպքում, եթե երեխան կարողանա ուղղորդվել իր հոգեբանական գործընթացներով և վարքով: Դա հնարավորություն է տալիս ենթարկվել ուսուցիչներին և դպրոցի կարգապահությանը և նպաստում է հոգեբանական գործընթացների նոր որակների ձևավորմանը: Նա կարողանում է գործողության համար որոշել նպատակ, գտնել նպատակին հասնելու միջոցներ: Կրտսեր դպրոցական տարիքի երեխաների համար այս հոգեբանական գործընթացի ձևավորումը համարվում է հիմք ոչ միայն նրանց արդյունավետ ուսուցման համար, այլ նաև նրանց հաղորդակցական կարողությունների ձևավորման համար, որը կապված է երեխաների սոցիալական ադապտացիայի հետ:

Վեցերորդ դեպք. Յոգեբանների կեղմից ապացուցված է, որ կրտսեր դպրոցականներից շատերը նախապայմաններ են ստեղծում սոցիալական կարևոր որակների ձևավորման համար:

Նոր սոցիալական հարաբերությունների և կապերի հարմարվելը, որտեղ սկսում է ձևավորվել անհատը, սահմանվում է նրանով, որ երեխան մտնում է նոր կոլեկտիվ. Ի՞նչ տեղ է գրավում այդտեղ, ինչպե՞ս է շփվում դասընկերների և մեծահասակների հետ, ինչպե՞ս է վերաբերվում դպրոցին, ինքն իրեն որպես աշակերտի: Կրտսեր դպրոցականների հաջող ադապտացիայի համար, ինչպես ցույց է տալիս փորձը, անհրաժեշտ է հիմք ընդունել նրանց այնպիսի անձնական որակները, ինչպիսիք են շփումը, բարյացակամությունը և անմիջականությունը: Շփման տակ մենք հասկանում ենք երեխաների փոխհարաբերություններ կառուցելու կարողությունները, ինչպես մարդկանց, այնպես էլ դասընկերների հետ: Դա հնարավորություն է տալիս շփման մեջ լինել ակտիվ, չվախենալ, առաջինը սկսել շփումը անձանոթ երեխաների հետ, ուսուցչի հետ, այդ դեպքում օգտագործելով խոսքի մշակույթի կանոնները: Չաղորդակցական կարողությունների ձևավորման և համագործակցության համար շփումը հանդիսանում է հիմք: Բարյացակամությունն արտահայտվում է դիմացինին ընդունելու այնպիսին, ինչպիսին նա կա, մյուսին լսելու կարողությամբ, նրան հասկանալ փորձելով, պատրաստակամ լինել մյուսին օգնելու համար:

Կրտսեր դպրոցականների և սմեկ առանձնահատկությունն կա, որը հնարավորություն է տալիս ավելի լավ լուծել հաղորդակցման կարողությունների ձևավորման խնդիրը, որը միջոց է նրանց սոցիալական ադապտացիան իրականացնելու համար: Երեխաները չեն կորցրել իրենց հետաքրքրությունը խաղի նկատմամբ, և դա հնարավորություն է տալիս ուսուցման գործընթացը կազմակերպել յուրօրինակ և հետաքրքիր: Խաղը կարելի է նաև օգտագործել հաղորդակցական կարողությունների ձևավորման համար, ինչպես նաև ճիշտ սոցիալական վարք ձևավորելու համար: Այս առանձնահատկությունները մենք օգտագործել ենք ամբողջությամբ՝ ներառելով տարբեր մեթոդիկ հնարներ, որտեղ հավաքված են խաղերը: Խաղերը օգտագործվում են առկա

գիտել իքների ամրապնդման և հաղորդակցական կարողությունների ձևավորման համար ինչպես դասերի ժամանակ, այնպես էլ դրանից դուրս:

Այն երեխաները, որոնք հոգեբանորեն պատրաստ չեն դպրոցին, ապա որպես կանոն նրանց մոտ բացակայում են տարիքին համապատասխանող ձևավորված որակները և կարողությունները: Նրանց վարքը բնորոշվում է անկազմակերպվածությամբ: Նրանք լինում են անկարգապահակտիվ, կամ էլ հակառակը՝ անհամեմատ դանդաղաշարժ, ներամփոփ: Այսպիսի երեխաները վատ են գիտակցում շփման վիճակի առանձնահատկությունները և դրա համար էլ շատ հաճախ իրենց դրսևորում են ոչ ադեկվատ: Խաղերի ժամանակ նրանք խախտում են կանոնները, ստեղծում են իրադրային իրավիճակներ: Այս ձևով դպրոցում երեխայի ուսուցման նախնական շրջանում սկսվում են ձևավորվել սոցիալական կարևոր որակներ, որոնք հնարավորություն են տալիս սոցիալական ադապտացիան արագ ձևավորել:

2. ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍ

2.1 Կիրառվող մեթոդներ

Ուսումնական գործընթացի հաջող իրականացման համար անհրաժեշտ է բազմազան մեթոդների իմացություն, դրանք կիրառելու և համադրելու հմտություն: Ուսուցման մեթոդը փոխներգործուն գործընթաց է ուսուցչի և աշակերտի միջև, ինչի արդյունքում տեղի է ունենում գիտելիքի, հմտությունների և կարողությունների փոխանցում ու յուրացում՝ նախատեսված ուսումնառության բովանդակությամբ:

«Ուսուցման մեթոդը» բարդ և բազմակողմանի մեթոդ է և իր մեջ ներառում է երեք կարևոր խնդիր՝

1. Ի՞նչ սովորեցնել (կրթության բովանդակություն):
2. Ինչ ու՞, ինչ ի՞ համար սովորեցնել (կրթության նպատակներ):
3. Ինչպե՞ս սովորեցնել (ուսուցման մեթոդիկա):

Արդյունավետ դաս իրականացնելու համար պետք է կիրառել համապատասխան մեթոդներ՝ մտազրոհ, խմբավորում, պրիզմա, մտածիր-զույգ կազմիր-քննարկիր, ձևակույտ, T-աձև աղյուսակ, գաղափարների քարտեզ, Վենի դիագրամ, փոխգործուն նշանների համակարգ, բանավեճ, զրույց, կարճ դասախոսություն, խորանարդում, կանխագուշակում, խաղային մեթոդներ, երեք բանալի և մեկ կողպեք, կարուսել, քառաբաժան: Կիրառելով մեթոդները ուսուցումը կրում է փոխներգործուն համագործակցային բնույթ: Մեթոդը կարելի է սահմանել որպես միջոց հետազոտության օբյեկտի և առարկայի ճանաչողության մեջ արդյունքների հասնելու համար:

Սույն հետազոտական աշխատանքում կիրառվել են համագործակցային ուսուցումը, խմբային աշխատանքը, զրույցը, մտազրոհը, դերային խաղը: Այժմ համառոտ անդրադարձանք յուրաքանչյուրին առանձին-առանձին:

Համագործակցային ուսուցումը այլընտրանքային մանկավարժական մոտեցում է: Այն ենթանդրում է խմբային աշխատանքի համագործակցության նոր մշակույթ: Համագործակցային ուսուցման կարևոր պայմաններից է խմբի անդամների միջև դրական աջակցող փոխկախվածության ապահովումը:

Խմբային աշխատանքում դրսևորվում են խմբի անդամների անհատական առանձնահատկությունները, միաժամանակ ձևավորվում են խմբի անդամին հատուկ կարողություններ՝ համագործակցելու, դիմացի նին լսելու, հարգելու, ապրումակցելու:

Դասավանդողը ինքը պիտի տիրապետի այդ կարողություններին, դառնա խմբի անդամներից մեկը, իր սաների հետ ստեղծի սոցիալական այնպիսի միջավայր, որ հետաքրքրի սովորողներին և խթանի նրանց ինքնուրույնությունը, նախաձեռնողականությունը, հետազոտելու ուստեղծագործելու կարողությունը: Խմբային աշխատանքն ավելի արդյունավետ է դարձնում ուսուցման գործընթացը:

Մտքերի տարալի կամ մտազրոհը խմբային (թիմային) աշխատանքի պարզագույն, բայց շատ արդյունավետ մեթոդ է:

Մեթոդի այս տեսակն անվանում են «մտքերի տարափ», քանի որ հաճախ խրախուսվում են պարզապես ուսումնասիրվող նյութին այս կամ այն կերպ առնչվող բառեր թվարկելն ու գաղափարներ արտահայտելը:

Դերային խաղն ուսման մեջ կիրառվող մեթոդ է, որի ընթացքում ուսուցիչը կարող է անսպասելի իրավիճակներ առաջարկել, ուր աշակերտներին անհրաժեշտ է ընդունել որևէ դեր կամ տեսակետ, այնուհետև՝ փորձեր անել դա հասունացնելու և ավարտելու: Այն աշակերտները, ովքեր չեն մասնակցում բուն դերային խաղին, ստանձնում են դիտորդի դերը և խաղի ավարտից հետո եզրակացություններ անում: Մեթոդի արդյունավետությունն այն է, որ մեր ձեռք բերած փորձը պահպանվում է երկար, այն գիտելիքների ու հմտությունների ձեռքբերման հետաքրքիր ձև է, հնարավորություն է տալիս աշակերտներին հիմնախնդիրների իրավիճակային դրսևորումները հասկանալ:

Չրույցը ուսուցման մեթոդ է, որը կիրառվում է սովորողի մտավոր գործունեությունն ակտիվացնելու նպատակով: Չրույցի ընթացքում սովորողը կրկնում և ամրապնդում է անցած նյութը, ձեռք բերում նոր գիտելիքներ: Ի հայտ են գալիս սովորողի անհատական առանձնահատկությունները, մշակվում են տրամաբանորեն մտածելու, փաստերի և երևույթների միջև նոր կապեր հաստատելու, ուշադիր լսելու, վիճելի հարցերին քննադատաբար մոտենալու և կոլեկտիվ ձևով լուծելու կարողություններ են: Չրույցը չի ընթանում խստորեն մշակված պլանով, կիրառվում է ուսումնական պրոցեսում այլ մեթոդների հետ զուգակցված: Չրույցը բարոյական դաստիարակության մեթոդներից է:

Առարկա	Մայրենի խոսք և հաղորդակցում	Ամսաթիվ	22.10.21	Կիսամյակ	I	Դասարան	IV
Թեմա	Մենախոսություն, երկխոսություն/Յոզի. Թումանյան						
Դասի նպատակը	<ul style="list-style-type: none"> Չարգացնել ուրիշի խոսքն ընկալելու կարողությունը՝ խոսքային գործունեության հիմնական տեսակները և խոսքային հաղորդակցման ու խոսքի մշակույթի հմտությունները: 						
Օգտագործվող նյութեր	Էլեկտրոնային գրատախտակով ցուցադրվող տեսանյութեր:						

Ուսուցման արդյունքներ, որոնք կփաստեն, որ ուսուցումը տեղի ունեցավ:				
Վերջնարդյունքները	Թումանյանի խրատները. <ul style="list-style-type: none"> • Գեղեցկություն, բարություն, ճշմարտություն, սրանք են կյանքում հիմնականը: • Խոսելը հանաբան հոջի, կխոսեն շեշտով, հաստատուն մարդունման: • Աշխատեք ձեր սիրտը պահել մաքուր ու լիքը ամենալավ ու ամենաբարի զգացմունքներով ու մարդուն նայեցեք բարի սրտով ու պայծառ հայացքով: • Ամեն մարդի ձևն ու շարժումը պետք է ունենա՝ կիրթ ու վայել ունի: • Չափը կյանքում ամեն բանում կարևոր է: Չափը ոսկե սանձ է: Մարդը երբեք ձեռքից պետք է բաց չթողնի: 			
Գործողություններ (ժամ/տևողություն)	Ուսումնական գործունեություն Աշակերտներ	Ուսումնական գործունեություն Ուսուցիչ	Հարցադրումներ	Կիրառվող մեթոդներ
45 րոպե	Կարողանա գուշակել, թե ո՞վ է հերոսը: Իմանա. 1.ինչպե՞ս ենք անվանում մեկից ավելի անձանց խոսակցությունը: 2.իսկ երբ գործող անձը միայնակ է խոսում:	Ցուցադրել հատված «Կիկոսի մահը» հեքիաթից /ոչ խոսքային հաղորդակցում մնջախաղով/ : Ցուցադրել հատված Կիկոսի մահը հեքիաթից /խոսքային հաղորդակցում դերախաղով/ :	1.Ո՞վ է Յոզի. Թումանյանը: 2.Ո՞վ է հեքիաթի հերոսը: 3.Ի՞նչ խորհուրդ կտաք հեքիաթի հերոսներին:	Համագործակցային մեթոդ, 2րոնյց, Մտագրոհ
Տնային աշխատանք	Կազմել հարցաշար. Գործնական աշխատանք «Հարցադրույց»:			

2.2 Դասապլան 1

Ուսուցիչ՝ Ռուզաննա Վարդանյան

Մեթոդավորման նախագահ՝ _____
 Փոխնօրեն՝ _____

2.3 Դասապլան 2

Ուսուցիչ՝ Ռուզաննա Վարդանյան

Առարկա	Մայրենի Խոսք և հաղորդակցում	Ամսաթիվ		Կիսամյակ	I	Դասարան	IV
Թեմա	Տեքստի պլան						
Դասի նպատակը	<ul style="list-style-type: none"> Խորացնել տեքստը մատերի բաժանելու, հատվածների բովանդակությունը ներկայացնելու, վերլուծելու, վերնագրելու կարողությունները: Առաջադրված պլանի շուրջ փոքրածավալ տեքստ հորինելու կարողություն մշակում: 						
Օգտագործվող նյութեր	Տեքտ, գրիչ, կավիճ, գրատախտակ:						
Ուսուցման արդյունքներ, որոնք կփաստեն, որ ուսուցումը տեղի ունեցավ:							
Վերջնարդյունքները	Ըստ պլանի հորինած տեքստերը կկարդան, կընտրեն և կավագույնը, կվերնագրեն:						
Գործողություններ (Ժամ/տևողություն)	Ուսումնական գործունեություն Աշակերտներ	Ուսումնական գործունեություն Ուսուցիչ	Հարցադրումներ	Կիրառվող մեթոդներ			
45 րոպե	<p>1.Կարդալ տեքստը, հասկանալ բովանդակությունը:</p> <p>2.Իմանալ տեքստի հիմնական մասը, սկիզբը և ավարտը:</p> <p>3.Կարողանալ կազմել տեքստի պլան:</p> <p>4.Ընդգծել հիմնական միտքն արտահայտող նախադասությունները:</p> <p>5.Ծարունակել տեքստը՝ ամբողջացնելով և ավարտելով վերջին նախադասությունը:</p> <p>6. Վերնագրել տեքստը:</p>	<p>Դասարանը բաժանել խմբերի և տալ նրանց տեքստի մեկական օրինակ՝ առաջադրել, որ տրված տեքստի պլանն ինքնուրույն կազմեն:</p> <p>Խմբերում կատարել աշխատանքի բաշխում:</p>	<p>1.Ինչ պիսի՞ն է անտառը աշնանը:</p> <p>2.Ինչո՞ւ երեխաները որոշեցին գնալ անտառ:</p> <p>3.Ի՞նչ նկատեցին Աշոտն ու Սուրենը:</p> <p>4.Մայր արջն ի՞նչ էր սովորեցնում քթոթների ն:</p> <p>5.Տղաներն ի՞նչ հասկացան արջի «դասից»:</p>	Մտագրոհ, խմբային աշխատանք			
Տնային աշխատանք	Հորինել փոքրիկ պատմություն աշնանային տերևի ճամփորդության մասին, վերնագրել և կազմել պլան:						

Մեթոդի ավորման նախագահ՝ _____
 Փոխնօրեն՝ _____

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Մասնագիտակն գրականության վերլուծության արդյունքում ստացված տվյալների հիման վրա եկանք հետևյալ եզրակացությունների՝

- Կրտսեր դպրոցական տարիքը համարվում է ուսումնական գործունեության առավել պատասխանատու փուլ: Այս տարիքում առաջատար է դառնում նոր գիտելիքների, ունակությունների և հմտությունների ձեռք բերումը, ինտենսիվորեն զարգանում և որակապես փոխվում են ճանաչողական գործընթացները՝ ձեռք բերելով միջնորդավորված և կամածին բնույթ:
- Կրտսեր դպրոցական տարիքը ստեղծում է մեծ հնարավորություններ անձի բարոյական որակների և դրական գծերի ձևավորման համար:
- Չաղորդակցումը մարդու փոխներգործելու կարողությունն է այլ մարդկանց հետ:
- Կրտսեր դպրոցական տարիքում ձևավորվող և զարգացող հաղորդակցական ունակությունների վերաբերյալ առկա տեսական և գործնական մոտեցումների ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ այդ հաղորդակցական ունակությունների ձևավորման աստիճանը ազդում է ոչ միայն երեխաների կրթության արդյունավետության վրա, այլ նաև նրանց սոցիալականացման և անձի ամբողջական զարգացման վրա:
- Չաղորդակցումը ինքնին հանդիսանում է աշակերտների բազային հատկանիշներից մեկը, որը մի կողմից ապահովում է ուսման մեջ հաղորդակցման գործընթացի արդյունավետ ընթացքը, իսկ մյուս կողմից՝ ձևավորվում և հղկվում է արդյունավետ ուսումնական գործընթացի ընթացքում:
- Չաղորդակցական գործընթացի զարգացման առավել արդյունավետ շրջան է համարվում դպրոցական տարիքը:
- Չաղորդակցումը մեծ նշանակություն ունի կրտսեր դպրոցականի հոգեկանի ձևավորման, նրա՝ որպես

անձնավորությունը զարգացման, ողջամիտ և բարոյական վարքի կայացման գործում

- Կրտսեր դպրոցական տարիքում հաղորդակցումը մեծ ազդեցություն ունի կրտսեր դպրոցականի ինքնագնահատականի, ինքնահաստատման, սեփական <<ես>>-ի գիտակցման, ինչպես նաև դպրոցական միջավայրին արագ հարմարեցման/ադապտացիայի/ գործում:
- Երեխայի հոգեկան զարգացման համար հատկապես մեծ նշանակություն ունի հաղորդակցումը մեծերի հետ օնտոգենետիկ վաղ շրջանում: Կրտսեր դպրոցական տարիքի երեխաների զարգացման համար առանձնահատուկ է մեծահասակների հետ հաղորդակցումը: Հաղորդակցման հաճախականությունը, նրա բազմազան պարունակությունը, նպատակը և միջոցները երեխայի զարգացման գործում կարևոր դեր են կատարում:
- Կրտսեր դպրոցականների անձի ձևավորումը տեղի է ունենում մեծահասակների և հասակակիցների հետ հարաբերության, ուսումնական գործունեության և հաղորդակցման ազդեցության տակ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ալեքսանյան Ա.Ս. Միջանձնային հաղորդակցման իրականացումը կրթական գործընթացում, Երևան 2015
2. Ասատրյան Չ. «Տարրական կրթությունն մանկավարժությունն» Երևան 2014
3. Թունյան Չ.Ե., Երիցյան Լ.Ս «Կրտսեր դարոցականի հոգեբանություն», Երևան 2006
4. Խուդոյան Ս. Ս. «Անձի զարգացման ճգնաժամային տարիքները», Երևան 2004
5. Կարապետյան Վ.Ս., Գևորգյան Մ.Ռ., Բերբերյան Ա.Ս., Պետրոսյան Ռ.Ս., Խաչատրյան Յ.Վ. «Կրթության հոգեբանության դասախոսությունների ժողովածու»
6. Бодалев А. Психология общения. М., 2002
7. Выготский, Л.С. Педагогическая психология – М. 1991
8. Давыдов, В.В. Проблемы развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М. : Педагогика, 1986.
9. Гонина О.О. «Психология младшего школьного возраста», М., 2002.
10. Мухина, В.С. Возрастная психология / В.С. Мухина. – М.: Академия, 2002.
11. Немов.Р.С. «Психология» кн 1, Москва 2008.
12. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка, М., 1994.
13. Подласый. И. Педагогика: общие основы. Процесс обучения. М., 2000 кн 1.
14. Сапогова, Е.Е. Своеобразие переходного периода у детей 6–7-летнего возраста / Е.Е. Сапогова//Вопросы психологии.–1986.№4.
15. Цукерман Г.А. Как младшие школьники учатся учиться - М.; Рига, 2000.
16. Эльконин, Д.Б. Психология обучения младшего школьника / Д.Б. Эльконин. – М., 1974.